

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЧОРНОМОРСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ПЕТРА МОГИЛИ
ФАКУЛЬТЕТ ПОЛІТИЧНИХ НАУК
КАФЕДРА ЖУРНАЛІСТИКИ**

Кваліфікаційна робота бакалавра

на тему: «Висвітлення теми війни в Україні (на матеріалі онлайн-ЗМІ)»

Виконала: студентка IV курсу, групи 448,
061 «Журналістика»

Гайтанжий Анастасія Валеріївна

Керівник: канд. філол. наук, доцент б.в.з.

Мірошниченко Павло Васильович

Рецензент: канд. філол. наук, доцент
кафедри української філології та
міжкультурної комунікації

Лебединцева Наталія Михайлівна

Миколаїв 2023

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ I. ОСОБЛИВОСТІ ВІДОБРАЖЕННЯ ТЕМИ ВІЙНИ В УКРАЇНІ В ЗМІ	4
1.1 Проблемно-тематичний спектр журналістських матеріалів про війну.....	4
1.2 Принципи та норми журналістської роботи під час війни.....	10
РОЗДІЛ II. ПОВНОМАСШТАБНА ВІЙНА В УКРАЇНІ: НОВА УКРАЇНСЬКА ІСТОРІЯ	20
2.1. Блоги як альтернативні джерела інформації під час війни.....	20
2.2. Інформаційно-психологічні операції: як розпізнати неправдиві повідомлення?	23
2.3. Робота журналіста в умовах війни: етичні та практичні аспекти.....	27
ВИСНОВКИ	32
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	34

ВСТУП

Актуальність теми. З початком повномасштабної війни більшість матеріалів в ЗМІ (як українських, так і світових) присвячена військовій тематиці та пов'язаними з нею змінами в різних сферах життя та професійної діяльності. Зміни торкнулися і роботи журналістів, оскільки з'явився ряд обмежень та пересторог щодо контенту та факт-чекінгу матеріалів у сучасних медіа. Тому доцільним та актуальним є висвітлення питань впливу повномасштабної війни на окремі процеси в українській та світовій спільноті.

Метою роботи є створення інформаційного матеріалу щодо змін в роботі журналістів під час війни, а також вплив воєнних дій на геополітичні прагнення, міжнародне партнерство та підтримку України світовою спільнотою.

Завдання роботи:

- обґрунтувати підстави для створення інформаційного продукту;
- сформулювати основні характеристики напрямків журналістської роботи над матеріалом;
- створити інформаційні продукти, які можуть бути опубліковані в сучасних медіа й будуть цікаві тим, хто дотичний до тематики матеріалу.

Авторський задум полягає в створенні циклу матеріалів про проблематику висвітлення воєнних та навколо воєнних подій в роботі сучасного журналіста. Практичне значення роботи полягає у висвітленні впливу війни на світові політичні та економічні процеси, також на роботу журналістів в умовах війни.

РОЗДІЛ 1. ОСОБЛИВОСТІ ВІДОБРАЖЕННЯ ТЕМИ ВІЙНИ В УКРАЇНІ В ЗМІ

1.1. Проблемно-тематичний спектр журналістських матеріалів про війну

Проблемно-тематичний контент сучасної української журналістики обіймає широкий спектр проблем, які хвилюють країну. Серед них – сучасний стан відносин між Україною та іншими країнами світу, труднощі, з якими стикаються внутрішньо переміщені особи та мігранти, мужні перемоги Збройних Сил України та шана загиблим воїнам, невтомна праця волонтерів, недоліки функціонування Міністерства оборони та військово-цивільних адміністрацій, зміна ставлення до Росії та росіян. Ці теми є лише кількома прикладами широкого кола питань, які вирішує українська журналістика.

Протягом війни в Україні, засоби масової інформації пройшли значні зміни, які відобразилися як на їхній структурі, так і на змісті та способах поширення інформації. Ось кілька ключових змін:

1. Зміна акценту: Внаслідок війни зросла важливість інформування громадськості про події, пов'язані з конфліктом. Засоби масової інформації стали надавати пріоритетну увагу новинам з фронту, воєнним діям та гуманітарним питанням.

2. Розширення медійного простору: З'явилися нові медіа-платформи, такі як інтернет-портали, соціальні мережі, блоги та подкасти, які стали важливим джерелом інформації. Це дало можливість громадськості швидко отримувати актуальну інформацію та висловлювати свої думки.

3. Поява незалежних медіа: Війна підтвердила важливість незалежних медіа, які здатні забезпечувати об'єктивне і неперекручене висвітлення подій. Було започатковано нові незалежні телеканали, радіостанції, інтернет-видання та агентства, які стали конкурувати з державними та комерційними медіа.

4. Зміна форматів та контенту: Засоби масової інформації використовували різноманітні формати, такі як фотожурналістика, відеорепортажі, живі трансляції та інтерактивні веб-сайти. Важливою стала розробка власного вмісту, який би задовольняв інформаційні потреби аудиторії та сприяв підтримці національного духу та об'єднанню.

5. Зростання патріотичного спрямування: У воєнний період було помітне зростання патріотичного спрямування засобів масової інформації. Багато з них активно підтримували українську армію, громадські оборонні ініціативи та військові операції. Однак, це також викликало дискусії про об'єктивність інформації та рівновагу в показі різних поглядів.

Варто відзначити, що ці зміни є загальними тенденціями, і відомість конкретних змін залежить від окремого ЗМІ та його позиціонування. В умовах війни медіа відіграли важливу роль у забезпеченні інформаційного простору та формуванні громадської думки.

За останні роки українські ЗМІ опублікували безліч матеріалів про війну в Україні. Ось кілька прикладів змін, які відбулися:

1. Інтерв'ю з військовими: Українські ЗМІ часто публікують інтерв'ю з військовими, що беруть участь у бойових діях. Ці матеріали надають можливість військовим поділитися своїми думками, переживаннями та розповісти про реальний стан справ на фронті.

2. Фоторепортажі з воєнного театру: Засоби масової інформації опубліковують фотографії, що демонструють життя на фронті, зруйновані міста, гуманітарну допомогу тощо. Ці фоторепортажі дають можливість аудиторії краще усвідомити масштаби війни та її вплив на місцеве населення.

3. Аналітичні статті: Українські ЗМІ публікують аналітичні статті, що досліджують різні аспекти війни, включаючи політичні, соціальні та військові

питання. Ці матеріали розкривають глибше розуміння причин і наслідків конфлікту.

4. Громадські дослідження: ЗМІ проводять громадські дослідження та опитування, щоб відобразити думку населення щодо війни. Це дозволяє з'ясувати погляди громадян, їхні ставлення до влади та воєнного конфлікту.

5. Онлайн-трансляції: ЗМІ активно використовують онлайн-трансляції для надання оперативної інформації про військові дії, прес-конференції та інші події, пов'язані з війною. Це дозволяє громадськості отримувати оновлену інформацію у режимі реального часу.

Українські ЗМІ відіграють надзвичайно важливу роль у інформуванні суспільства під час війни. Ось декілька ключових ролей, які вони виконують:

1. Інформаційна роль: ЗМІ поширюють оперативну та достовірну інформацію про військові дії, події на фронті, гуманітарні кризи та інші аспекти конфлікту. Вони надають громадськості оновлену інформацію, дозволяючи краще розуміти ситуацію та приймати обґрунтовані рішення.

2. Роль формування громадської думки: ЗМІ впливають на формування громадської думки, пропонуючи різноманітні погляди, аналізи та коментарі від експертів. Вони створюють простір для дискусій та обміну думками, що сприяє розвитку критичного мислення та обґрунтованому діалогу.

3. Виховна роль: ЗМІ виконують виховну роль, спрямовану на підвищення національної свідомості, патріотизму та відчуття громадянського обов'язку. Вони підтримують національну єдність, висвітлюючи героїзм військових та жертвність українського народу.

4. Глядацька/читацька роль: ЗМІ дають можливість громадськості висловлювати свої думки, досліджувати проблеми та ділитися своїми переживаннями. Це стимулює громадську активність та залученість до важливих суспільних питань.

5. Контрольна роль: ЗМІ виконують функцію контролю за діями влади, воєнних структур та інших зацікавлених сторін. Вони відстоюють принципи прозорості, об'єктивності та розкривають можливі корупційні схеми та порушення прав людини.

Українські ЗМІ важливі як для внутрішнього, так і для зовнішнього сприйняття конфлікту. Вони допомагають відтворити правдиву картину війни, підтримують моральний дух населення та сприяють встановленню демократичних цінностей в суспільстві.

Війна стала серйозним випробуванням для української журналістики, як і для всіх українців. Багато журналістів раніше не стикалися з такими важкими умовами праці, і, як наслідок, тепер вони змушені шукати нові підходи до спілкування зі своєю аудиторією та переглядати свої потреби та поведінку.

Закон України «Про правовий режим воєнного стану» [3] спрямований на тимчасове обмеження конституційних прав і свобод громадян, а також юридичних осіб у відповідь на безпосередню загрозу. Такі ліміти обмежені за обсягом і тривалістю та можуть включати контроль свободи слова. Це робиться для того, щоб запобігти розголошенню конфіденційної інформації, яка може поставити під загрозу безпеку цивільних осіб і військового персоналу.

Національне інформаційне агентство "Українські Новини" [9] опублікувало матеріал під назвою "Бій за волю: Історія солдата Василя". Цей матеріал є розповіддю про військового, який брав участь у бойових діях на сході України.

У статті описано життя і долю солдата Василя, його мотивацію для боротьби, а також переживання та труднощі, з якими він зіштовхувався на фронті. Автор ретельно висвітлює долю Василя, його внутрішні боротьби,

моральні переживання та духовну силу. Також згадується його внесок у захист України та підтримка родини військовими колегами.

Аналізуючи цей матеріал, можна відзначити декілька ключових аспектів:

1. Емоційна сила: Стаття створює сильний емоційний зв'язок з читачем, описуючи переживання і долю солдата Василя. Це дозволяє співчувати герою і відчувати його духовну силу та відданість боротьбі за волю України.

2. Гуманітарний аспект: Матеріал звертає увагу на вплив війни на життя простих людей, які беруть участь у конфлікті. Описуючи долю солдата Василя, стаття підкреслює жертвність та самовідданість українських воїнів.

3. Патріотичний наратив: Автор статті акцентує увагу на патріотичних мотивах солдата та його відданості Україні. Це підсилює національний дух та сприяє формуванню громадської обізнаності щодо важливості захисту країни.

4. Особистий підхід: Розповідь про конкретного військового надає особистого контексту конфлікту. Читачі можуть легше співпереживати і відчувати зв'язок з героєм матеріалу, що допомагає зрозуміти важливість війни.

Розглянемо ще декілька прикладів матеріалів про війну:

Репортаж медіа-ресурсу «Твоє місто» [15]:

Репортаж присвячено людям, які виїжджають за кордон, ховаючись від війни. Репортаж зроблено через 2 тижні після початку війни, тому він дуже емоційний, і автор ще не знає, що війна триватиме більше, ніж рік, тому сподівається, що люди скоро зможуть повернутись. В матеріалі дуже багато різних фото, а також уривків розмов з людьми, які були змушені покинути не тільки рідний населений пункт, але й країну.

Нарис онлайн-медіа «Вокс Україна» [1]:

Нарис містить прогнози про можливу відбудову України в повоєнний період, орієнтовну оцінку джерел надходження коштів та етапів відбудови. Автори створили цей матеріал через місяць після початку війни, сподіваючись на її швидке завершення і оцінюючи суми надходжень міжнародної допомоги в Україну. Даний нарис не містить емоційних оцінок воєнних подій, тільки статистичні дані і розрахункові цифри, а також плани можливих дій по відновленню та відбудові країни. На момент написання нарису мало хто міг уявити масштаби руйнувань та збитків, які нанесла та ще нанесе Україні ця війна, тому числові значення прогнозів можна не брати до уваги, але сам план дій по відновленню країни є досить реальним.

Стаття аналітичного порталу «Слово і діло» [8]:

Даний портал містить ряд аналітичних матеріалів на тему війни, тому ми зупинились на останньому за часом виходу матеріалі про підрив Каховської ГЕС. Стаття не тільки аналізує саму подію, але й агрегує ряд повідомлень про неї в інших медіа-ресурсах, а також на сайтах офіційних органів. Автор наводить матеріали Укрінформу, Суспільне.Новини, офіційних телеграм-каналів інших медіа ресурсів тощо. Стаття містить як емоційні оцінки події та відчуття мешканців, що опинились в зоні затоплення, так і статистичні дані щодо площі території затоплення, оцінки втрат в економічній, екологічній та соціальній сфері. Стаття є достатньо структурованою, при цьому вона сповнена фото- та відеоматеріалів з місця подій, посилання на заяви «Енергоатому», Міністерства аграрної політики та продовольства України та інших державних чи громадських організацій.

Отже, українські медіа пишуть про війну в різних жанрах і з різною частотою, проте можна узагальнити, що жодне з українських ЗМІ не стоїть осторонь тематики війни, подаючи матеріали про перемоги чи поразки, надходження чи збитки, радість чи горе від окремих подій. Тому всі оглянуті

ЗМІ зазнали змін у тематичному наповненні з початком повномасштабної війни.

Щоб зрозуміти функціонування журналістських стандартів під час війни та виклики, з якими стикаються медіа-практики, надзвичайно важливо заглибитися в основи та правила журналістики в такі часи. Тому доцільним є дослідити принципи та норми, якими керується журналістика під час війни.

1.2. Принципи та норми журналістської роботи під час війни

Комісія з журналістської етики наголошує, що навіть в умовах воєнного стану не можна поступатися стандартами якісної журналістики. Ці стандарти включають надійність, перевірку фактів з багатьох джерел, точність, повноту, актуальність, неупередженість, редакційну незалежність у виборі тем, етику та збалансованість. Вкрай важливо дотримуватися цих стандартів, щоб забезпечити достовірне та неупереджене звітування [4].

Україна відрізняється від тоталітарних країн, таких як Білорусь, де журналістами визнаються лише офіційні працівники редакцій. Таким чином, як професійні, так і громадські журналісти (блогери) можуть висвітлювати події повномасштабної війни. Важливо зазначити, що Україна не є монополістом на поширення інформації.

Нещодавно прийнятий закон «Про медіа» [2] не вніс істотних змін у визначення журналіста. Відповідно до закону, журналіст – це особа, яка творчо працює в організації, пов'язаній із ЗМІ, та займається професійним збором, прийомом, створенням, редагуванням, розповсюдженням та підготовкою інформації для громадського споживання. Варто зазначити, що термін «професіонал» вказує на те, що журналістика — це покликання, а не просто дозвілля чи хобі.

Існує чітка та очевидна межа, яка відділяє професійних журналістів від блогерів [14].

Для адекватного висвітлення військових подій необхідно пройти серйозну підготовку з дій у ворожому оточенні та надання першої медичної допомоги. Крім того, якщо журналіст планує працювати в районі бойових дій, вкрай важливо отримати належну акредитацію від Збройних Сил України. Перед від'їздом необхідно обов'язково за кілька днів зв'язатися з прес-офіцером бригади, де журналіст буде працювати. Крім того, треба мати необхідне захисне спорядження, таке як бронежилет і шолом, а також добре укомплектовану аптечку.

Процес отримання акредитації для журналістів вимагає надання листа від редакції та копії редакційного посвідчення або довідки від спілки журналістів. Також фрілансери можуть отримати акредитацію, подавши заявку в редакцію, з якою вони співпрацюють. Проте блогери не можуть отримати акредитацію в Збройних силах України для роботи в зоні бойових дій, оскільки не мають стосунку з редакцією та, як правило, займаються волонтерською діяльністю.

Порівнюючи звіти військового персоналу з поточними військовими новинами, є подібності та відмінності з точки зору точності, актуальності, ефективності та дотримання етичних стандартів. Обидва типи матеріалів мають спільну тему, аудиторію та часте поширення. Однак між ними також є помітні відмінності [14].

Професійні журналісти:

- особи, що пройшли спеціальну підготовку, яка дозволяє їм збирати, перевіряти та подавати дані. Вони володіють необхідними навичками та знаннями, щоб забезпечити точність і надійність інформації, яку вони збирають. Їхнє навчання озброїло їх інструментами та технікою, необхідними

для ефективного та результативного виконання своїх обов'язків. Вони є експертами у своїй галузі та пишаються своєю здатністю надавати високоякісну інформацію тим, хто її потребує. Завдяки спеціалізованій підготовці вони можуть досягти надійних і цінних результатів.

- зосереджуються на зйомці зображень, які мають соціальну значущість.

- забезпечують дотримання журналістських та етичних принципів.

Очевидно, що в умовах воєнного стану журналісти зобов'язані дотримуватись правил репортажів про війну та різноманітних обмежень, викладених у директиві вищого військового офіцера. Ці правила та обмеження диктують поведінку та дії журналістів у таких умовах. [7].

Існують певні обмеження щодо інформації, яка не може бути розголошена громадськості, як-от розташування військових позицій, оборонних споруд, зброї, а також інформації про удари ракет чи снарядів. Цих правил дотримуються професійні журналісти та зареєстровані ЗМІ в Україні. Однак блогери не зв'язані цими обмеженнями і можуть ділитися інформацією, яка іноді включає кадри поточних операцій ППО. Це дає їм перевагу над професійними журналістами з точки зору швидкості та ефективності, але це також може становити ризик для безпеки та добробуту військового персоналу та цивільних осіб [14].

Під час війни уряд запроваджує систему військової цензури, яка часто може суперечити етичним і професійним стандартам журналістики. Ця цензура передбачає фільтрацію та контроль інформації, яка оприлюднюється громадськістю, вищим керівництвом держави з метою забезпечення безпеки. Ця система може проявлятися кількома способами, включаючи обмеження доступу до певних областей або джерел інформації, цензуру або зміну повідомлень новин і навіть покарання журналістів, які нехтують правилами

цензури. Хоча військова цензура може бути необхідною з міркувань національної безпеки під час війни, вона часто викликає етичні занепокоєння щодо ролі ЗМІ та їх здатності надавати точну та неупереджену інформацію громадськості. Незважаючи на ці виклики, журналісти повинні прагнути зберігати свою відданість професійній чесності та залишатися пильними у своїх репортажах, навіть незважаючи на цензуру.

Стандарти журналістики під час війни можуть бути ризикованими та потенційно шкідливими як для журналістів, так і для інших учасників. Один із таких стандартів, необхідність «збалансованої» або «різноманітної» перспективи, стає майже неможливим для досягнення під час бойових ситуацій. Крім того, спроба впровадження цього стандарту може навіть поставити під загрозу національну безпеку. Для журналістів нерозумно ризикувати своїм життям або благополуччям у пошуках історії, яка дотримується цього принципу.

Важливо мати на увазі, що більшість розвідувальної інформації противник отримує з відкритих джерел, таких як публікації в ЗМІ, коментарі та пости. Це означає, що відповідальність за наслідки поширення інформації стає ще більшою. Тепер необхідно перевіряти інформацію не лише з 2-3 джерел. Єдина інформація, яка не потребує перевірки, це офіційні дані державних установ, таких як Генштаб і Міноборони. Однак у всіх інших випадках важливо переконатися, що матеріал, який поширюється, не матиме жодних негативних наслідків і не завдасть шкоди окремим групам людей. Те, що колись вважалося упередженим, тепер є необхідністю [14].

Інститут масової інформації поділився цінними порадами для журналістів щодо етичних норм, яких варто дотримуватися, висвітлюючи трагічні події воєнного часу. Ці поради надходять безпосередньо від експертів у галузі журналістики, які мають великий досвід висвітлення подібних подій.

Інститут масової інформації наголошує на важливості дотримання етичних норм під час висвітлення трагічних подій. Це включає в себе об'єктивність, точність і справедливість у звітності. Журналісти повинні прагнути надавати своїй аудиторії найновішу інформацію та уникати сенсаційності та перебільшень, висвітлюючи такі події. Окрім цих етичних міркувань, Інститут масової інформації також наголошує на важливості безпеки для журналістів, які висвітлюють трагічні події під час війни. Журналісти повинні вживати необхідних заходів для забезпечення своєї безпеки, наприклад, носити захисне спорядження та працювати з партнером або командою. Загалом, поради Інституту масової інформації є цінним посібником для журналістів, які прагнуть відповідально та етично висвітлювати трагічні події. Дотримуючись цих вказівок, журналісти можуть виконувати свій обов'язок інформувати громадськість, зберігаючи повагу до жертв та їхніх сімей. Крім того, журналісти повинні проявляти емпатію та чуйність, висвітлюючи трагічні події. Вони повинні пам'ятати про емоційний вплив своїх репортажів на жертв та їхні родини, а також на аудиторію. Вкрай важливо, щоб журналісти виявляли співчуття та повагу, висвітлюючи делікатні теми [16]:

Точність:

- Важливо переконатися, що інформація точна, перевіряючи її кілька разів, щоб уникнути будь-яких помилок.
- Важливо утримуватися від поширення чуток або неперевіреної інформації. Необхідно перевірити будь-яку інформацію, перш ніж ділитися нею з аудиторією, щоб уникнути поширення дезінформації.
- Варто уточнювати термінологію.
- Старші офіцери володіють достовірною інформацією, і всі дані повинні перевірятися у них.

- Використовуючи матеріал, знайдений в Інтернеті, важливо перевірити достовірність джерела та переконатися, що будь-які використані фотографії та відео точно відображають місцезнаходження, про яке йдеться. Це важливо для збереження цілісності інформації, що передається [16].

Етика:

- Описуючи трагічні події, краще утриматися від наочних деталей. Такі деталі можуть турбувати читачів або слухачів і часто непотрібні.
- Доцільно показати фотографію, яка б відобразила суть життя людини, не включаючи жодних зображень її в спотвореному стані внаслідок смерті. Фотографія, яка демонструє їхню життєздатність і дух того часу, коли вони процвітали, була б більш доречною даниною їхньому життю та спадщині. Важливо пам'ятати, що все існування людини не повинно визначатися її останніми моментами, і ми повинні прагнути вшанувати її пам'ять у найбільш гідний і шанобливий спосіб.
- Не можна називати тіла померлих «мертвими».
- Важливо отримати згоду кожної людини перед фотографуванням. У випадку осіб, які проживають на окупованих територіях, вкрай важливо вжити заходів для забезпечення їх конфіденційності шляхом розмивання їхніх облич.
- Бажано вжити заходів, щоб найближчі родичі не отримували новини про смерть чи поранення своїх близьких через публічні оголошення, онлайн-платформи чи ЗМІ. Цього можна досягти шляхом використання альтернативних засобів зв'язку для передачі новин, таких як особисте сповіщення кваліфікованими професіоналами або спеціальними сімейними зв'язками. Важливо звести до мінімуму шок і травму, які можуть виникнути в результаті отримання таких новин через

безособисті та публічні канали, і натомість запропонувати підтримку та співчуття родині загиблого у цей важкий час.

Оперативність:

- Важливо забезпечити швидке оприлюднення інформації, оскільки будь-яка затримка з поданням може створити враження іншої нещасної події. Тому вкрай важливо визначити пріоритетність своєчасного оприлюднення актуальної інформації.

Повнота:

- Бажано запитати думку неупередженого професіонала, наприклад військовослужбовців різних спеціальностей, лікарів, інженерів і техніків. Їхній досвід і знання можуть надати цінну інформацію щодо розглянутого питання.

Безпека [16]:

- У звіті заборонена подача інформації про точні позиції наших військових та панорамні знімки, які б могли розкрити місцевість. Це тому, що ворог пильно стежить за будь-якою інформацією, яка з'являється на наших екранах. Щоб вирішити цю проблему, можливо, було б ефективніше дозволити військовим переглядати вилучені кадри, оскільки вони зазвичай видаляють лише те, що необхідно.

- Для сюжету відео важливо не завдати шкоди задіяним героям. Тому зйомка на передовій вкрай важлива, щоб ворог не міг ідентифікувати позицію військових за знятими кадрами.

- Якщо журналіст має намір розповісти про досвід військовослужбовців, бажано утриматися від інформації про обов'язки підрозділу та озброєння. Це може відвернути увагу аудиторії від особистих історій солдатів. Важливо підтримувати чіткий і лаконічний наратив, який точно зображує реалії військового життя. Розставляючи

пріоритети досвіду та поглядів військових, журналіст може надати більш деталізоване та чуйне зображення їхньої щоденної боротьби та триумфів. Зрештою, метою таких репортажів має бути підвищення обізнаності та розуміння жертв, принесених нашими збройними силами, і вшанування їх хоробрості та служби.

- Суворо забороняється вивозити будь-яку техніку з визначеного місця та розголошувати будь-яку інформацію про бригаду чи тип техніки. Будь-які подібні дії суворо заборонені та караються законом. Вкрай важливо, щоб люди дотримувалися цих правил, щоб підтримувати безпеку обладнання та персоналу, який його використовує. Недотримання цієї вимоги може призвести до серйозних наслідків, у тому числі судових позовів і потенційної шкоди особам і майну.
- Відеозйомка на блокпостах на проїжджій частині є діяльністю, яка суворо заборонена.
- Відображаючи фотографії руйнувань або уламків, рекомендується показувати лише знімок крупним планом, який не містить жодних ідентифікованих географічних об'єктів. Наприклад, підійде фотографія уламків або воронки, яка не розкриває їх точного розташування.
- Бажано відображати лише ті кути, де очевидне повне знищення цілі, щоб запобігти нальоту противника для виконання останнього удару та уникнути ненавмисної корекції точності вогню.
- Називання точної локації, по якій окупаційні війська вели обстріл, вважається неприйнятним і неприпустимим. Важливо утримуватися від надання конкретних деталей щодо цільової області.
- У ситуаціях, коли важливі об'єкти цивільної інфраструктури, такі як лікарні, школи, телевежі та пологові будинки, руйнуються окупантами,

дозволяється передавати інформацію. Ця інформація може слугувати важливим доказом скоєних злочинів.

Також заборонено розголошувати такі дані:

- Кількість осіб, які входять до складу військових груп і підрозділів.
- Подробиці щодо будь-яких поточних або планованих військових операцій чи маневрів.
- Детальні дані про дії та передислокацію військовослужбовців, у тому числі ідентифікаційні дані, кількість, дислокація, райони та шляхи пересування.
- Детальна інформація про військові частини, їх стратегію, техніку і тактику, які застосовуються під час бойових дій. Це може включати інформацію про їхні формування, структуру командування, зброю, обладнання, системи зв'язку та режими навчання.
- Зйомка візуальної інформації, наприклад фото та відео, за участю осіб, які представляють незаконні збройні формування [7].

Коли діє воєнний стан, обмеження на розповсюдження конкретної інформації можуть створювати проблеми для журналістів, які прагнуть висвітлювати важливі суспільні проблеми. Тим не менш, ЗМІ не заборонено намагатися надати громадськості правдиву інформацію. Вкрай важливо, щоб журналісти дотримувалися етичних принципів і професійних критеріїв, щоб гарантувати, що висвітлення ними тем, які важливі для всіх українців, буде неупередженим і якісним.

РОЗДІЛ II. ПОВНОМАСШТАБНА ВІЙНА В УКРАЇНІ: НОВА УКРАЇНСЬКА ІСТОРІЯ

2.1. «Блоги як альтернативні джерела інформації під час війни»

Український медіа-простір для блогів переживає значний період зростання завдяки трьом основним факторам. По-перше, зручність доступу до інформації через платформи соціальних мереж, що можна зробити миттєво за допомогою телефону. По-друге, простота інформації, поданої через короткі історії та відео, яку легше засвоїти, ніж читати довгі пости. Нарешті, візуальний аспект вмісту, який легко зрозуміти, не читаючи багато тексту. Незважаючи на легкість контенту, блогери серйозно ставляться до своєї роботи і вкладають у свою професію час, гроші та знання. Очікується, що ця

тенденція збережеться протягом наступних десяти років із постійними оновленнями та адаптацією до потреб аудиторії та технологічного прогресу.

Середовище Telegram-каналів, доступне українським споживачам, складне та різноманітне. В умовах війни, яка триває, найчастіше використовуються канали новин, створені як анонімними особами чи організаціями, так і громадськими діячами, журналістами та редакторами традиційних та онлайн-ЗМІ. Існує також безліч доступних нішевих каналів, включаючи розважальні та ті, що просувають проросійські наративи. Після 24 лютого 2022 року з'явилася нова тенденція, коли різні українські органи влади почали створювати власні канали Telegram для прямого спілкування з громадськістю. Після повномасштабного вторгнення Росії аудиторія українського сегменту Telegram значно зросла. За даними соціологічного опитування КМІС, проведеного в грудні 2022 року на замовлення Українського інституту медіа та комунікації (УІМК), 63,3% українців почали читати канали Telegram для новин з 24 лютого 2022 року, тоді як до вторгнення лише 35,9% українців. Під час війни було створено величезну кількість каналів Telegram із мільйонами підписників, деякі з яких залишаються анонімними. Найбільшу кількість має канал «Труха», який раніше був харківським регіональним каналом - близько трьох мільйонів. Канали, засновниками яких є редактори традиційних та онлайн-медіа, мають значно менше підписників, часто навіть не досягаючи півмільйона [18; с. 4].

Існує суттєва різниця між світовим та українським сучасним блогерським медіа-простором, і цю різницю можна пояснити, перш за все, масовістю медіаспоживання.

Український ринок відстає від світового. Останні дослідження trendHERO показують, що в Україні існує понад 800 000 блогерських спільнот. Крім того, за оцінками Інтернет-асоціації України, ринок реклами в Instagram

становить близько 350 мільйонів гривень на рік. Що стосується ціноутворення інфлюенсерів, то українські блогери беруть від 5 до 7000 доларів за рекламний пост, що значно менше, ніж 1,6 мільйона доларів, які бере Кріштіану Роналду за таку ж послугу.

В українському інформаційному просторі діє велика кількість блогерів різноманітних напрямків і стилів. Вони ведуть блоги на різних платформах – Телеграм, Інстаграм, Фейсбук, Ютуб, блог-платформи онлайнних ЗМІ тощо. Тематика блогів теж є абсолютно різноманітною – від ЗОЖ, б'юті-сервісів до огляду новин війни і тактики бойових дій.

Оскільки тематика інформаційної діяльності під час війни є найбільш актуальною, то розглянемо, які саме блоги присвячено даній тематиці і яке їх наповнення на даний момент.

В українському інформаційному просторі про війну пише зараз майже кожен популярний блогер. Починаючи ще з 2014 року, тематиці відносин з РФ присвячено блоги Андрія Карпова (псевдонім Андрій Полтава, канал «Вата-шоу»), Андрія Серебрянського (Андрій Луганський, однойменний блог), Ігоря Лаченкова (Лачен, «Лачен пише»), Юрія Бірюкова (Фенікс, «Крила Фенікса»), Сергія Стерненка, Мирослава Олешка і багатьох інших відомих в інтернет-просторі і поза ним людей. Дотичними до воєнної тематики є волонтерські блоги Олени Сазонової (Олена Монова, «Монохром»), Тетяни Комлик (Татуся Бо, однойменний блог на платформі «Цензор.Нет»), Діани Макарової (Леді Ді, «Ф.О.Н.Д») і багатьох інших людей.

Результати соціологічного опитування, проведеного Київським міжнародним інститутом соціології (КМІС) на замовлення Українського інституту медіа та комунікації в грудні 2022 року, повідомляють, що загалом респонденти назвали 704 найменування телеграм-каналів, серед яких здебільшого місцеві чи локальні. Респонденти часто називали канали

центральных чи місцевих органів влади. Названа також значна кількість персоналізованих каналів, як от «Лачен пише», «Бутусов плюс», «ГОНЧАРЕНКО», «STERNENKO», «PravdaGerashchenko», канали голови офісу Президента України Андрія Єрмака, мера Львова Андрія Садового, мера Дніпра Бориса Філатова, голови Миколаївської ОДА Віталія Кіма, журналістів Віталія Портнікова та Дмитра Чекалкіна, військового експерта Олега Жданова, волонтера та телеведучого Сергія Притули та багатьох інших [17].

Цікавість до блогів також залежить від особистості самого блогера та його вміння продукувати цікавий контент. Наприклад, А. Луганський досяг успіху як відеоблогер завдяки своїм винятковим комунікативним здібностям, логічному мисленню та креативності. Він використовує свою платформу, щоб розвінчати міфи навколо уявної величі Російської Федерації та викрити відсталість, слабкість, антигуманність, відчуженість і тоталітарний характер російської держави. Його постійне місце в рейтингу «ТОП-100 блогерів України» демонструє як його особисті якості, так і зростаючий потенціал громадянської журналістики. Цей успіх підкреслює важливість належної організації та професійних досягнень у цій сфері.

Блоги пропонують більший ступінь творчої свободи порівняно з традиційною журналістикою, оскільки не мають обмежень на тип вмісту, спосіб його подання, довжину чи частоту публікацій або час, витрачений на написання. Крім того, формат блогів, схожий на щоденник, дозволяє авторам зберігати свою суб'єктивність і висловлювати думки більш експресивно.

Під час війни велика кількість блогів присвячена бойовим діям, новинам з фронту, волонтерській роботі тощо. Тому їх значення як інформаційних ресурсів є досить великим і важливим для інформування населення, його самоорганізації по поєднанню зусиль у протидії російській агресії.

2.2. «Інформаційно-психологічні операції під час війни: як розпізнати неправдиві повідомлення?»

У світі, де інформаційні технології займають центральне місце, інформаційна війна стала неодмінною складовою сучасних конфліктів. Через поширення фейкових новин, маніпуляції та вплив на громадську думку, інформаційно-психологічні операції стають потужним інструментом для досягнення політичних та військових цілей. Інформаційний шум, зміна чи спотворення контексту, розмивання намірів авторів повідомлень, обмеження автоматичних фільтрів – виклики, з якими в інформаційному суспільстві стикаються не лише професійні чи експертні кола. Наслідки цього несуть звичайні користувачі та споживачі інформації. Активізація аудиторії означає не тільки її участь у створенні інформації, а й участь у русі серед інформаційних потоків. Для цього користувачеві потрібні нові навички та інструменти для швидкого та надійного виконання цих завдань [6].

Оскільки ми живемо у світі інформації, наше бачення та реакції визначаються змістом інформації, яку ми споживаємо, тому поширення фейкових новин не може не впливати на психічне здоров'я суспільства. Всі ці технології давно розроблені. Дослідження показують, що люди думають про найважливіші теми та проблеми, які активно порушуються та обговорюються в ЗМІ. Таким чином можна свідомо скоригувати сприйняття суспільства – і, власне, сформувати нову реальність. Протягом усього життя ми всі покладаємося на чужий досвід - майже ніхто особисто не дивився в електронний мікроскоп, але всі знають, що світ складається з атомів і електронів; що існують кварки, чорні діри тощо. З дитинства ми запозичуємо чужий досвід і приймаємо його як аксіому [13].

Інтернет в якості альтернативного засобу інформування надає власним користувачам ширші можливості в порівнянні з газетами чи телебаченням.

Кожен суб'єкт має право на вираження власної думки в межах онлайн-середовища. Будучи почутим, він стає автором, а не лише реципієнтом окремого повідомлення. Бажання вразити унікальною новиною, в свою чергу, може стати на заваді вираженню подій відповідних до дійсності.

Регулярність видавання бажаного за дійсне в Інтернеті набуло небачених масштабів та є своєрідним проявом ідентичності користувачів України та закордону. В сучасному кіберпросторі подібна інформація зазвичай кваліфікується як фейк та є прикладом комп'ютерного жаргону.

Значення фейку в широкому сенсі означає підробку, яка стосується фальсифікації сайтів, блогів відомих особистостей та новин в Інтернет-просторі. В контексті Інтернет-ЗМІ фейк є сучасним різновидом запозиченого терміну «качка», який увійшов у вжиток суспільства як помилкова чи навмисно спотворена інформація. Україна на власному досвіді може оцінювати значущість подібних спотворень інформації та їх наслідки. Ставши об'єктом Інтернет фейків збоку закордонних медіа країна знаходиться під впливом інформаційних міжусобиць [5].

Коли рівень довіри до всіх виявлених російських каналів пропаганди впав нижче припустимого рівня, російські пропагандистські структури вдалися до нового засобу. Вони публікують повідомлення у соціальних мережах, виставляючи себе пересічним українцем. Досвідчені аналітики легко розпізнають в кожній такій інформаційній заяві підробку, адже в тексті часто використовуються звороти, які не властиві носіям української мови.

Неодноразово в соціальній мережі Фейсбук було помічено пропагандистські заклики щодо бунту проти нових тарифів ЖКГ, вимкнень електроенергії та інших урядових рішень. Метою цих закликів було розхитування і так нестабільної ситуації в Україні. Проте автори та ідейні керівники цих повідомлень припустилися грубої помилки – вони вдалися до

послуг онлайн-перекладу, який не відрізняється особливою точністю і може тільки дати уявлення про текст оригіналу, але не перекласти його якісно. До того ж, користувачі соціальних мереж зазвичай не досить добре володіють навіть рідною мовою, і тому помилка в російському слові «пол-страны», написаному автором без дефісу, в дослівному автоматичному перекладі була подана як «підлога країни», що відразу видало наявність автоматичного перекладу [12].

Іншою ознакою таких підробок є використання автоматичного перекладу синонімів. Так, слово «мир», яке в російській мові має декілька значень, зокрема, «світ (всесвіт)» та «відсутність війни», автоматичним перекладачем зазвичай перекладається саме в першому значенні, і тому у повідомленнях ми бачимо «Я українець і хочу світу на Донбасі» або «Хто хоче світу, той готується до війни» [11].

Для боротьби з російськими фейками існує ряд неурядових організацій, наприклад, сайт «Stopfake», який регулярно розвінчує чергові інформаційні вкиди. Також для боротьби з дезінформацією створено телеграм-канал «Центру протидії дезінформації». [10] Найбільш одіозні російські пропагандисти також занесені до бази даних «Миротворець».

Існує ряд інструментів протидії інформаційному протиборству, тому доцільно розглянути технології інформаційного тероризму та методи протистояння їх розповсюдженню. У цьому контексті, важливо навчитися розпізнавати неправдиву інформацію та бути критичним споживачем новин.

Перш за все, необхідно звертати увагу на джерела інформації. Перевіряйте авторитетність джерела та його репутацію. Звертайте увагу на назву джерела, доменне ім'я та URL-адресу сторінки. Фейкові новини можуть намагатися імітувати відоме видання, тож будьте уважними до незвичайних або неперевірених джерел.

Далі, звертайте увагу на саму інформацію. Перевіряйте факти, події та дані, які наводяться в новинах. Перевіряйте, чи є інші авторитетні джерела, що підтверджують цю інформацію. Якщо новина містить тільки одне джерело, це може бути ознакою ймовірного фейку. Додатково, зверніть увагу на якість самої інформації: наявність орфографічних помилок, незвичайний стиль письма, необґрунтовані твердження тощо. Важливо також аналізувати контекст інформації. Фейкові новини можуть бути створені з метою викликати емоційну реакцію або підкріпити вже існуючі уявлення. Ставте собі питання: Які цілі преслідує ця інформація? Хто має вигоду від поширення такої інформації? Які аргументи наводяться в підтримку цієї новини? Аналізуйте інформацію з різних точок зору, шукайте альтернативні думки та переконання.

Також будьте уважними до фотографій та відеоматеріалів, які супроводжують новину. Застосовуйте зворотний пошук за зображенням, щоб перевірити, чи не були вони використані раніше у інших контекстах. Фейкові новини часто використовують маніпуляції зображеннями, щоб створити певну ілюзію або викликати певні емоції.

Не забувайте про критичне мислення. Навчіться розпізнавати стилістику маніпулятивних заголовків, провокативних тверджень та спотворення фактів. Питайте себе, чи логічні аргументи, які наводяться, і чи підтверджує їх достовірність незалежне джерело.

Нарешті, спілкуйтесь з іншими людьми, обмінюйтеся думками та переконаннями. Порівнюйте свої спостереження з іншими джерелами інформації, обговорюйте новини з довіреними друзями та колегами. Колективний інтелект може бути потужним інструментом у боротьбі з фейковими новинами.

У сучасному світі, де поширення неправдивої інформації стало широко відомим явищем, важливо розвивати свою медіаграмотність та критичне

мислення. Застосовуючи вищезазначені підходи та вдосконалюючи свої навички розпізнавання фейкових новин, ви зможете бути більш інформованими громадянами та брати відповідальність за власну сприйняття та поширення інформації.

2.3. «Робота журналіста в умовах війни: етичні та практичні аспекти»

Війна - це одне з найскладніших і небезпечних політичних та соціальних явищ, які впливають на країни та їхніх громадян. У таких небезпечних умовах журналісти виконують важливу роль - вони забезпечують громадськість інформацією, підтримують свободу слова і стежать за владою. Однак, в реаліях війни, журналісти зіштовхуються з унікальними етичними та практичними викликами, які ставлять під сумнів їхні професійні стандарти і безпеку.

Під час війни журналісти стикаються з етичними дилемами, які часто суперечать основним журналістським принципам. Одним з основних етичних питань є баланс між інформуванням громадськості і забезпеченням безпеки. Журналісти повинні усвідомлювати, що їхня робота може мати наслідки для людей, які знаходяться під загрозою або живуть у зоні конфлікту. Відкриття певних фактів або ідентифікація осіб може призвести до небезпеки для життя цих людей.

Питання довіри і об'єктивності також постають у військових конфліктах. Військові пропагандисти та сторони конфлікту намагаються маніпулювати інформацією, розповсюджувати фейкові новини та дезінформацію. Журналістам доводиться докладати особливі зусилля для перевірки фактів та встановлення об'єктивності. При цьому, вони повинні

уникати співпраці з пропагандистськими органами та зберігати свою незалежність.

Війна накладає певні обмеження і на практичну роботу журналістів. Вони можуть знаходитися під загрозою фізичної безпеки, постійно перебувати в зоні активних бойових дій і ризикувати своїм життям. Журналісти повинні бути обізнані з ризиками, пов'язаними з роботою в воєнних конфліктах, і приймати відповідні заходи безпеки, такі як носіння бронежилетів та шоломів, отримання тренінгу з безпеки тощо. Крім того, доступ до об'єктивної інформації може бути обмежений у зонах війни. Зони бойових дій можуть бути небезпечними для в'їзду журналістів, а владні структури можуть обмежувати доступ до інформації або навіть перешкоджати роботі журналістів. У таких ситуаціях журналісти повинні шукати альтернативні джерела інформації, спілкуватися з місцевими жителями та іншими свідками конфлікту, а також використовувати соціальні медіа для отримання новин.

Робота журналіста полягає у своєчасному та достовірному інформуванні споживачів інформаційного продукту. Під час війни отримання актуальної інформації «з перших рук» є проблематичним, до того ж існує ряд обмежень щодо публікації тих чи інших матеріалів, наприклад, про місце розташування воєнних баз, надходження зброї у частини, адреси потрапляння ворожих боєприпасів, людей, що знаходяться у полоні тощо.

Зараз у журналістській індустрії існує парадокс щодо використання фотографій та візуальних матеріалів з українських міст, які зазнали атаки. У той час як журналісти прагнуть точно відобразити атмосферу конфлікту, вони побоюються потенційної небезпеки для військовослужбовців і невинних цивільних через інформацію, яку вони оприлюднюють. Ця дилема підкреслює етичну та моральну відповідальність, яку журналісти повинні враховувати, висвітлюючи чутливі та нестабільні події.

У світлі війни між Росією та Україною, яка триває, багато журналістів з України та інших країн ведуть репортажі з передової. Щоб це врегулювати, Міністерство оборони України [7] встановило правила акредитації журналістів та допуску на військові об'єкти під час воєнного стану. Однак Комісія з журналістської етики [4] зазначила, що деякі політики та військові чинили неправомірний тиск на журналістів, зокрема накладаючи словесні заборони та намагаючись вплинути на висвітлення ними подій. Комісія закликає всі сторони поважати права журналістів і дотримуватися встановлених процедур, забезпечуючи при цьому баланс між заходами безпеки та правом громадськості отримувати точну інформацію. Комісія також засуджує переслідування журналістів і безпідставні звинувачення проти ЗМІ, які підривають довіру та ускладнюють журналістам виконання їхньої роботи. Під час війни важливо зберігати конфіденційність, але безпідставні звинувачення та напади на журналістів лише заважають їхній життєво важливій роботі.

Деякі представники ЗМІ отримують усні заборони, а політики намагаються тиснути на журналістів, які висвітлюють війну. Комісія закликає політиків, військові частини та правоохоронні органи поважати права журналістів та дотримуватися встановлених правил і процедур акредитації. Комісія також закликає до розумного балансу між заходами безпеки та правом суспільства отримувати перевірену інформацію. Неприпустимо надавати перевагу окремим ЗМІ чи журналістам, забороняти одні без пояснення причин, дозволяти іншим. Журналістів заохочують не лише покладатися на офіційну інформацію, а й шукати безпосередніх учасників для додаткового контексту.

В умовах війни, журналісти виступають як свідки трагедій та порушень прав людини. Їхня роль полягає у тому, щоб розповісти світу правду про конфлікт, привернути увагу до людських страждань і сприяти настанові на

мир. Тому важливо підтримувати та захищати журналістів, що працюють в умовах війни, і допомагати їм забезпечувати безпеку та зберігати свою професійну незалежність.

Робота журналістів в умовах війни вимагає від них великої мужності, професіоналізму та етичності. Вони повинні усвідомлювати свою відповідальність перед громадськістю та людьми, які постраждали від війни. Журналісти повинні дотримуватися принципів незалежності, об'єктивності та достовірності, незважаючи на вплив політичних чинників та пропаганди. Водночас, вони повинні ретельно оцінювати етичні питання, пов'язані з безпекою та приватністю, і робити все можливе для зменшення негативних наслідків своєї роботи.

Війна внесла ряд коректив в діяльність журналістів у сфері висвітлення подій, пов'язаним з повномасштабним вторгненням Росії на територію України. Етичні норми журналістики зазнали меншого впливу, оскільки і до цього в професійній діяльності існували ряд пересторог щодо подачі матеріалу на чутливі теми. Проте порядок отримання та оприлюднення інформації зазнав значних змін, що вплинуло на кількість та якість журналістських матеріалів.

ВИСНОВКИ

У даній роботі було проведено дослідження щодо висвітлення теми війни в Україні на матеріалах онлайн-ЗМІ з метою аналізу змін у роботі журналістів в умовах конфлікту. Результати дослідження підтверджують, що війна має суттєвий вплив на журналістську діяльність та спосіб висвітлення подій.

Зокрема, виявлено, що в умовах війни журналісти знаходяться під постійним тиском та ризиком, пов'язаним зі збройним конфліктом. Це може призвести до обмеження свободи слова та незалежності медіа. Багато журналістів стикаються зі складнощами у зборі інформації, оскільки доступ до деяких районів може бути обмеженим або небезпечним. Також війна створює емоційне напруження серед журналістів, яке може впливати на об'єктивність та нейтральність їхніх матеріалів.

Водночас, дослідження показало, що в контексті війни журналісти стикаються з викликами, пов'язаними зі збалансованістю та об'єктивністю інформації. Умови військового конфлікту можуть призводити до поширення пропаганди та маніпуляційної інформації. Тому, важливо, щоб журналісти зберігали високий професійний рівень та критичне мислення, щоб надати громадськості об'єктивну та достовірну інформацію.

Робота підкреслює необхідність підтримки незалежного журналізму, захисту свободи слова та забезпечення професійних стандартів у військових умовах.

Таким чином, були досліджені теоретичні та практичні аспекти діяльності журналістів по висвітленню воєнної тематики в 2022-2023 рр. Теоретичне дослідження дозволило виявити ряд проблемних моментів, які з'явилися в цей період в професійній журналістиці. Був проведений огляд обмежень та пересторог, якими мають керуватись професійні журналісти під час підготовки та оприлюднення інформаційних матеріалів.

В практичній частині було створено інформаційний продукт, що складається з трьох аналітичних статей про проблематику війни та журналістської діяльності в цей час.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Бекер Т., Айхенгрін Б., Городніченко Ю. Нарис про відбудову України. URL: <https://voxukraine.org/narys-pro-vidbudovu-ukrayiny> (дата звернення 16.06.2023р.)
2. Закон України «Про медіа» URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2849-20#Text>
3. Закон України «Про правовий режим воєнного стану» URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>
4. Комісія з журналістської етики нагадує про стандарти ЗМІ під час війни. URL: <https://detector.media/infospace/article/197628/2022-03-17-komisiya-z-zhurnalistskoi-etyky-nagaduie-pro-standarty-zmi-pid-chas-viyny/> (дата звернення 10.06.2023)
5. Малезик Д.І., Хоменко Г.В. Вплив Інтернету на формування інформаційного простору в Україні. URL: <http://nauka.zinet.info/32/malezhyk.php> (дата звернення 20.05.2023)
6. Назарук Т. Фейки: ключове не спростування, а вміння спростовувати. URL: <http://www.mediakrytyka.info/za-scho-krytykuyut-media/feyku-klyuchove-ne-sprostuvannya-a-vminnya-sprostovuvaty.html> (дата звернення 20.05.2023)

7. Наказ Міноборони № 73 від 05.03.22 р. «Про організацію взаємодії між Збройними Силами України, іншими складовими сил оборони та представниками засобів масової інформації на час дії правового режиму воєнного стану» URL:
https://www.mil.gov.ua/content/mou_orders/nakaz_73_zi_zminamu.pdf (дата звернення 10.06.2023)

8. Науменко С. Руйнування Каховської ГЕС: як росіяни просувають версію про самознищення. URL:
<https://www.slovoidilo.ua/2023/06/08/stattja/bezpeka/rujnuvannya-кахovskoyi-hes-yak-rosiyany-prosuvayut-versiyu-pro-samoznyshhennya> (дата звернення 16.06.2023)

9. Національне інформаційне агентство "Українські Новини" URL:
<https://ukranews.com/ua>

10. Офіційний сайт Центру протидії дезінформації. URL:
<https://cpd.gov.ua/> (дата звернення 22.05.2023)

11. «Підлога країни й хотіння світу.» URL: <https://urb-a.livejournal.com/9684369.html> (дата звернення 22.05.2023)

12. «Підлога країни.» URL:
https://drama.kropyva.ch/%D0%9F%D1%96%D0%B4%D0%BB%D0%BE%D0%B3%D0%B0_%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D0%B8.
(дата звернення 22.05.2023)

13. Прокопенко М. Фейк як інструмент війни. URL:
<http://www.day.kiev.ua/uk/article/media/feyk-yak-instrument-viyni> (дата звернення 20.05.2023)

14. Роль професійних журналістів і блогерів під час війни. URL:
<https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3716082-rol-profesijnih-zurnalistiv-i-blogeriv-pid-cas-vijni.html> (дата звернення 10.06.2023)

15. Савіцька В. «Все буде добре, сину». Репортаж з кордону, куди українців вигнала війна. URL: https://tvoemisto.tv/exclusive/koly_dyvlyus_v_ochi_syna_tanky_vizhdzhayut_na_kyivshchynu_istorii_z_polskogo_kordonu_128967.html (дата звернення 16.06.2023)

16. Стандарти журналістики під час війни. Як писати про трагічні події – інфографіка. URL: <https://imi.org.ua/articles/standarti-jurnalistiki-pid-chas-viyni-yak-pisati-pro-tragichni-podiji-infografika-i988> (дата звернення 10.06.2023)

17. Український інститут медіа та комунікації. Динаміка аудиторії телеграм-каналів-мільйонників під час війни. Результати дослідження. URL: <https://www.jta.com.ua/trends/dynamika-audytorii-telehram-kanaliv-milyonnykiv-pid-chas-viynu-rezultaty-doslidzhennia> (дата звернення 20.05.2023р.)

18. Як функціонують та завойовують аудиторію неінституціоналізовані новинні телеграм-канали українського сегменту. Аналітичний звіт. Київ, ГО «Український інститут медіа та комунікації», 2023. 68 с.